

SERIJA *ADVENTVS* - NUMIZMATIČKA SVJEDOČANSTVA O POSJETIMA CARA PROBA SISIJI

Autori obrađuju numizmatičke dokaze o putovanjima i posjetima grada Siscije cara Proba. Opisuje se i analizira kovanje novca u Sisciji povezano s carskim adventusom.

U povijesnim izvorima nalazimo oskudne dokaze o posjetima cara Proba gradu Sisciji.^{1,2} Poznato je da je Prob početkom 277. godine iz Male Azije krenuo prema Panoniji i sa svojom vojskom stigao na europski kontinent. Cijelo proljeće te godine boravi u dunavskim provincijama, a boravio je i u Sisciji.³ Godine 278. Prob je ušao u Germaniju, a nakon svog vojnog pohoda u toj zemlji iste je godine napredovao u Ilirik.

Carski dolazak (*adventus*) u grad Rim, odnosno dolazak u neki grad ili pokrajinu carstva bio je glavni događaj koji se slavio i komemorirao. Bila je to gradska tradicija primanja svojih vladara s velikom pompom i ti su dolasci bili kombinacija vojnog, carskog i vjerskog značaja.⁴

Stari Rimljani su svoje careve smatrali božanstvima. Stoga se adventus doživljavao kao obvezna, građanska dužnost, ali i religijska stvar.⁵ Adventus je bio stoljen s imperijalnim, vjerskim i vojnim aspektima. Vojna komponenta preuzeta je iz prakse trijumfa,⁶ ceremonije koja se dodjeljivala zapovjedniku vojske u trenutku dolaska u Rim nakon uspješne vojne kampanje. Od vremena Oktavijana nadalje, Senat je to najveće priznanje dodjeljivao samo caru, a njegova vidljiva obilježja bila su uključena u slavlje adventusa.

Organizacija adventusa dobro je planirana jer najvažniji dostojanstvenik Rimskog Carstva ne ulazi u grad *incognito*. Naprotiv, kada bi grad dobio prethodnu obavijest, ulice i hramovi bili bi ukrašeni transparentima i cvjetnim vijencima. Vladara koji je dolazio dočekivala bi, obično na unaprijed dogovorenom mjestu dalje od grada, deputacija najvažnijih ljudi iz grada i veliki broj građana. Te su scene vizualizirane

¹ Marina Hotić, Sisak u antičkim izvorima / Siscia in ancient sources, Opusc. Archeol. 1992, 16, 133-163.

² András Mócsy, Pannonia and Upper Moesia, A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire, Routledge, New York, 1974.

³ James H. E. Crees, The reign of the emperor Probus, London university press, London, 1911, pg. 153-154.

⁴ Sabine G. MacCormack, Art and ceremony in late antiquity, University of California Press, Berkeley, 1981, pg. 17-89.

⁵ Adapted from <https://coins.www.collectors-society.com/wcm/CoinView.aspx?sc=355813>, owner: Kohaku, Retrieved 2023/1/12

⁶ Adapted from <https://coins.www.collectors-society.com/wcm/CoinView.aspx?sc=355813>, owner: Kohaku, Retrieved 2023/1/12

na nekim sačuvanim spomenicima i reljefima.⁷ Uobičajeno je da je cara pratila velika skupina vojnika i vojnih zapovjednika, kao i članova carskog doma i službenika, jer se nijednog trenutka nije kretao bez pratnje. Stoga predstavnici grada dolaze s namirnicama za sve, donose baklje, cvjetne vijence, tamjan i vjerske kipove. Nakon početnog slavlja, deputacija prati cara u grad, a tada se odvijaju ozbiljnije aktivnosti. Ovdje bi se provodio program dobrodošlice, uključujući javno obraćanje okupljenom mnoštvu i prinosa u hramu.⁸ Vladar Carstva koji je dolazio u grad bio je priznat kao suveren, zaštitnik i mecena te bi po običaju sazvao audijenciju na kojoj bi slušao i odobravao ili odbijao različite molbe građana. Program bi se dalje transformirao u veliku svečanost sa zabavom kao što su kazališne predstave, glazba i aklamacijski govori (panegirici) i gozbe. Često se tijekom svečanosti nazočnom lokalnom stanovništvu darovalo vino, žito, novac⁹ ili druge stvari. Za što bolju realizaciju adventusa bila je potrebna temeljita priprema i mukotrpno dotjerivanje detalja. Ako su pohvale previše laskave, car bi se mogao smatrati diktatorom i tiraninom, dok bi neadekvatno divljenje moglo biti vrlo neugodno za sve.

Uobičajeno je također kovati posebne serije novca u lokalnoj kovnici koji reklamiraju događaj.¹⁰ Ovo kovanje donosi veliku čast za dolazećeg cara i dodatno priznanje za naručitelje kovanica. Posebna kovanja ove vrste također služe kao pokazatelj sposobnosti grada da organizira takav događaj. Reversni natpis ADVENTVS AVG(VSTI) daje povijesni kontekst spomenutog kovanja novca. On sadrži važan podatak o Probim vojnim naporima diljem Rimskog Carstva, što je dodatni pokazatelj velike vrijednosti kovanog novca za proučavanja antike.

Tijekom druge polovine trećeg stoljeća adventus legende i tipovi postaju vrlo česti na novcu i nekoliko gradova diljem Carstva kuju adventus izdanja za Proba, kao što su Rim, Lugdunum, Serdika, Kizik, a grad Siscija nije bio iznimka. Tipovi se uglavnom sastoje od scene adventusa u kojima car jaše na konju, s podignutom desnom rukom.^{11,12} Ovi tipovi su navedeni u klasičnom korpusu rimskog carskog novca (RIC volumen 5, dio II.).¹³

⁷ *Maria Kneafsey*, *Adventus: Conceptualising Boundary Space in the Art and Text of Early Imperial to Late Antique Rome*, *Theoretical Roman Archaeology Journal* 2015, 153-163. in *Proceedings of the 25th annual Theoretical Roman Archaeology Conference*, Matthew Mandich, Sergio Gonzalez Sanchez, Giacomo Savini, Eleonora Zampieri (eds.), Oxbow books, Oxford, 2016.

⁸ *Jacob A. Latham*, *Adventus, Occursus, and the Christianization of Rome in Late Antiquity*. Papers presented at the Seventeenth International Conference on Patristic Studies held in Oxford 2015, *Studia Patristica*, Peeters, London, 2017, XCII, 397-409.

⁹ *Pierre Bastien*, *Monnaie et Donativa au Bas-Empire*, Éditions Numismatique Romaine, Wetteren, 1988.

¹⁰ *Gerhard Koepfel*, *Profectio und Adventus*, *Bonner Jahrbücher* 1969, 169, 130-193.

¹¹ *Seth William Stevenson*, *A Dictionary of Roman Coins, Republican and Imperial*, G. Bell and Sons, London, 1889, pg. 8.

¹² *Cristoph Klose*, *A Farewell To Methods?: Imperial Adventus-Scenes' and Interpretations of Roman Historical Reliefs* in Christoph Klose, Lukas C. Bossert, William Leveritt (eds.) in *Fresh Perspectives on Graeco-Roman Visual Culture. Proceedings of an International Conference at Humboldt-Universität, Berlin, 2nd–3rd September 2013, Berlin| 2015*.

¹³ *Percy, H. Webb*, *The Roman imperial coinage Volume 5. Part II, Probus-Amandus 276-286*, Spink & Son, London, 1933.

Prema Pinku u *Der Aufbau*,¹⁴ kovnica u Sisciji izdala je adventus antoninijane za Probusa u četiri emisije: 2.-4. emisija 277. godine i 5. emisija (278.). Tek posljednja emisija uz antoninijane uključuje adventske brončane medaljone i AE kvinar. Alföldi¹⁵ je sveobuhvatno prikazao bogatstvo raznolikosti poprsja i legendi na adventus antoninijanima u kovnici u Sisciji. Nakon objavljivanja knjige pojavile su se neke nove varijante, koje dodatno nadopunjuju već veliki siscijanski korpus antoninijana. U isto vrijeme kovan je i drugi poseban novac očito povezan s adventusom, koji uključuje titulaturu "NOSTRI", te reverse ORIGINI AVG, SISCIA PROBI AVG¹⁶ i CALLIOPE AVG¹⁷.

Alföldi klasificira antoninijane abecednim redom, imajući raspored sličan RIC-u, i navodi tri legende na reversu adventusa: ADVENTVS AVG, ADVENTVS AVGVSTI i ADVENTVS PROBI AVG. Serija antoninijana s legendom na aversu ADVENTVS AVG prilično je opsežna s mnogo varijanti na aversu (RIC 624-629). Uobičajeni prikaz na reversu¹⁸ je car na konju, koji u lijevoj ruci drži dugo žezlo, a drugu ruku podiže u pozdravnom položaju kao na antoninijanu **1** (Alf 5/90-108) i s carem koji jaše lijevo, zarobljenik s frigijskom kapom u podnožju (Alf 6/3-8, primjerak **2**). Ovdje svezani zarobljenik pokazuje carevu vojnu moć. Na rijetkim primjercima, car jaše nadesno kao što je ilustrirano na primjerku **3** (RIC 624, Alf 4/1). Antoninijani s dužom legendom ADVENTVS AVGVSTI su rijetki i svi imaju isti prikaz na aversu, car na konju desno, uz njega zarobljenik (RIC 631, Alf 7/1, primjerak **4**). Tu je i jedinstveni i neobjavljeni primjerak ADVENTVS AVGVSTI antoninijan **5** gdje je car na konju zamijenjen potpuno drugačijim prizorom (Roma ili Virtus koja stoji desno, držeći okrenuto koplje i rukuje se s Probom u togi praetexta, koji stoji lijevo i drži svitak (mogao bi biti naveden nakon RIC 631). Zanimljivo je da na ovom novcu postoji pogreška gravera s jednim izostavljenim slovom AVGVSTI(sic). Treća legenda s adventskim reversom specificira dolazak Probusa - ADVENTVS PROBI AVG (RIC 632 i 634). RIC tipovi 633, 635 i 636 nisu potvrđeni kod Alföldija i pogrešno su atribuirani Sisciji. Ova serija je velika i ima dvije varijante prikaza Proba na konju, uobičajenu s carem koji jaše lijevo, zarobljenik u podnožju, kao što je antoninijan **6** (RIC 632, Alf 9/13) i rijetki primjerci s prikazom cara kako jaše desno.

Elemente svečanosti na novcu donosi aversni portret Proba u carskoj odjeći (zrakasto poprsje lijevo u carskom plaštu, drži žezlo nadvišeno orlom).¹⁹ Postoje neke vrlo rijetke i iznimne vrste poprsja na adventus antoninijanima, kao što je primjerak **7** iz poznate

¹⁴ Karl Pink, *Der Aufbau der römischen Münzprägung in der Kaiserzeit VI/1 Probus*, Num. Zeitschr. 1949, 73, 13-74.

¹⁵ Andreas Alföldi, *Siscia V, Probus sisciai antoninianusai*, Numizmatikai Közlöny, XXXVI-XXXVII, 1937-1938, Budapest, 1939, pp. 3-88.

¹⁶ Davor Margetić, Dalibor Margetić, *Antoninijani cara Proba s reversnim natpisom SISCIA PROBI AVG / Antoniniani of emperor Probus with the inscription SISCIA PROBI AVG on the reverse*, Num. Vijesti 2008, 61, 9-38.

¹⁷ Davor Margetić, Dalibor Margetić, *CALLIOPE AVG - Iznimno rijetki reversni tip cara Proba / Excessively rare reverse type of roman emperor Probus*, Num. Vijesti 2020, 73, 34-55.

¹⁸ Agata A. Kluczek, *Numismatic evidence for the dynastic policy of roman emperors, 235-284*, Polish Numismatic News 2022, X, 21-50.

¹⁹ Sylviane Estiot, Philippe Gysen, *Probus Invictus Augustus: bustes inédits ou rares de l'empereur Probus* BSFN, 2004, 5, p. 73-84.

zbirke Mazzini²⁰ (zrakasto poprsje s kacigom, oklopom lijevo, s kopljem i štitom koji je ukrašen s jahačem desno, vojnici sa štitovima u prvom planu, RIC 632, Alf 9/27). Ovaj rijetki tip poprsja još je posebniji na primjercima **8** i **9** s dodatkom glave konja²¹ (RIC 626 i RIC 634). Korpus posebnog adventnog novca dodatno je obogaćen jedinstvenim i neobjavljenim primjerkom **10** iz zbirke Gysen s *invictvs* aversnom titulaturom, IMP PROBVS INV AVG. Može se klasificirati kao RIC 634 ili Alf 9/6 var. a pripada 2. emisiji.

Prema Pinku, svečana 5. emisija (278.) dopunjena je s dva adventska medaljona i AE kvinarom. Međutim, nedavna numizmatička istraživanja²² pokazala su da je Pink pogrešno pripisao dva brončana medaljona ADVENTVS AVG Sisciji (Gn.²³ II, str. 116,7 tabl. 119,4, Pink str. 52,4, Pink Medaillonprägung,²⁴ str. 18,4 i Gn. II, str. 116,9 tabl. 119,6, Pink str. 52,3, Pink Medaillonprägung, str. 18,5). Umjesto toga, ova dva medaljona pripadaju 2. posebnoj emisiji rimske kovnice (proljeće 277. g.) koja najavljuje, odnosno anticipira Probov dolazak u Rim. S druge strane, AE kvinar ADVENTVS AVG očito nije u stilu kovnice iz Siscije, već je pripisan Ticinumu (King 1,2²⁵). On komemorira carski dolazak u sjevernu Italiju nakon završetka vojnog pohoda (car na konju s podignutom desnom rukom, ispred njega je Viktorija, a iza njega Mars koji nosi trofej).²⁶

Zanimljivo, iako Webb u RIC-u navodi tri vrste ADVENTVS AVG aureusa u kovnici Siscija (RIC 582-584), nijednu od njih Pink nije naveo u *Der Aufbau*. Calicóva knjiga o rimskim aureusima²⁷ nije korisna za dobivanje nekih daljnjih informacija, budući da je odjeljak o *adventus auresima* preuzet iz RIC-a bez dodavanja novog numizmatičkog materijala i predstavljen sa samo dva loša crteža. To implicira da niti jedan *adventus aureus* nije kovan unutar 2. posebne emisije (277. AD, oznake kovnice --//SIS ili --//--) ili 5. emisije (278. AD, bez oznake kovnice). Ova se klasifikacija sada mora revidirati, u svjetlu iznimnog i jedinstvenog aureusa **11** koji se nedavno pojavio na numizmatičkom tržištu. Neobjavljeni aureus ADVENTVS AVG na reversu ima scenu *adventus*a jedinstvenu za siscijanski novac: car jaše konja lijevo, desna ruka podignuta. Viktorija korača naprijed s vijencem i palminom granom i iza konja vojnik s kopljem i štitom koji ga slijedi. Središnji revers je malo izlizan, a žezlo nije jasno vidljivo (možda je novac dorađivan), ali se njegovo postojanje ne može odbaciti. Ova scena *adventus*a ima mnoge sličnosti u dizajnu s velikim zlatnim medaljonom FELIX ADVENTVS AVGG NN (**12**), multiplom od 9 solida cara Konstantina I. iz zbirke Beistegui koja se sada

²⁰ *Giuseppe Mazzini*, *Monete imperiali romane Volume quarto*, da Pacaziano a Valeria, M. Ratto, Milano 1957.

²¹ *Davor Margetić, Dalibor Margetić*, Rijetki i neobjavljeni siscijski antoninijani cara Proba s konjem na aversu, *Num. Vijesti* 2012, 65, 21-46.

²² *Sylviane Estiot*, *Les émissions festives de l'atelier de Rome sous le règne de l'empereur Probus (276-282 AD)*, *Numismat. Zeitschr.* 2019, 125, 89-198.

²³ *Francesco Gnechi*, *I Medaglioni Romani*, Milan 1912, volume 2.

²⁴ *Karl Pink*, *Die Medaillonprägung unter Kaiser Probus*, *Numismat. Zeitschr.* 1955, 76, 16-25.

²⁵ *Cathy E. King*, *Roman Quinarii from the Republic to Diocletian and the Tetrarchy*, Ashmolean Museum, Oxford, 2007.

²⁶ *Sylviane Estiot*, *Or et donativa: L'atelier de Ticinum sous Probus (276-282 p.C.)*, in *Rome et les provinces monnayage et histoire*, *Numismatica Antiqua* 7 2017,

²⁷ *Xavier E. Calicó*, *The roman aurei catalogue*, Vol. 2, from Didius Julianus to Constantinus I 193 AD-335 AD, Barcelona, 2003.

nalazi u Département des monnaies, Bibliothèque nationale de France. Car je prikazan lijevo kako jaše, desna ruka podignuta, u ljevici drži poprečno žezlo, Viktorija hoda naprijed s vijencem i palminom granom, a vojnik (ili Roma?) s veksilom i kopljem slijedi ga.^{28,29,30} Atribucija aureusa **11** Sisciji očigledna je po oznaci kovnice SIS u egzergu i treba ga svrstati u 2. emisiju, zajedno s drugim --//SIS aureusima. O siscijanskom podrijetlu svjedoči i velika stilaska sličnost s aversima nekih drugih aureusa s oznakom kovnice --//SIS i nedvojbeno povezana kalupima s nekoliko ORIENS AVGVSTI aurei (slika 1, aureusi **13-15**).

Fig. 11

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Slika 1. Povezanost kalupa aureusa **11** s ORIENS AVGVSTI aureusima

Uz novi aureus, u Pinkov korpus za kovnicu Siscija treba dodati još jedan jedinstveni ADVENTVS AVGVSTI aureus koji je pripisan Sisciji u RIC-u (br. 583). Primjerak **16** iz zbirke Britanskog muzeja prikazuje adventnu scenu koja je vrlo slična novom aureusu **11**: car na konju lijevo, desna ruka uzdignuta, u lijevoj drži dugo žezlo i Viktorija s vijencem koja hoda naprijed. Na ovom novcu vojnik nije prikazan straga. Iako ovaj aureus nema oznaku kovnice u egzergu, s velikom sigurnošću se može pripisati kovnici u Sisciji. Portret Proba izveden je u tipičnom siscijanskom stilu, a ovaj poseban tip poprsja može se pronaći na nekim rijetkim antoninijanima kovnice Siscija (kao što su **17** i **18**). Zrakasto poprsje Proba s kacigom, draperijom i okloпом lijevo, koji drži koplje i štit, gledan sleđa (ili poprsje Proba s kacigom okrenut ulijevo, gledano napola odostraga, ogrnuto, s okloпом, drži koplje, nagnuto ulijevo, u desnoj ruci i štitu u lijevoj)

²⁸ Antony Hostein, Constantin et Sol sur le multiple d'or de Ticinum (313): bustes géminés et légitimation en temps de crise. Cahiers des études anciennes, XLIX 2012, 281-308.

²⁹ Dominique Hollard, Pourquoi fête-t-on Noël le 25 décembre? Ce qu'en disent Constantin et Sol, in L'Antiquité à la BnF, 01/01/2023, <https://antiquitebnf.hypotheses.org/17890>, [consulted 07/01/2023]

³⁰ Jean Babelon, La collection de monnaies et médailles de M. Carlos de Beistegui 1933, p.27, no.233.

moгу se naći u nekoliko emisija II.-IV. (277.) i VII. (280.), koje su suvremene sa --// SIS aureusima. Moglo bi se pretpostaviti da je ovo posebno poprse kasnije preneseno s aureusa na antoninijane.

Sličnost u ikonografiji novog aureusa **11** mogla bi se pronaći i na kvinarima iz Rima koji su dio donativuma distribuiranog 282. godine³¹ na kraju germanskog pohoda.³² Adventus donativa kvinari imaju sprijeda i iza konja stojeće figure. Carski dolazak u sjevernu Italiju nakon završetka pohoda prikazan je na sljedeći način: car na konju, podignute desne ruke, drži žezlo, ispred njega stoji Viktorija, a slijedi ga Mars koji nosi trofej.

Osim svečanosti povezanih s Probusovim dolaskom u Sisciju, Tonybee predlaže još jedan razlog za kovanje adventus novca.³³ Po njezinu mišljenju adventus serije dio su svečane emisije koja uključuje brončane medaljone i aureuse koji su možda izdani u Sisciji za Probov trijumfalni ulazak u Rim u zimu 281. do 282. godine. Neki od njih nose oznaku kovnice Siscija, gdje ih je Probus vjerojatno dao iskovati kad je prolazio kroz Ilirik na putu prema zapadu, donoseći ih sa sobom za distribuciju u prijestolnici po dolasku. Kao što je ranije rečeno, adventus medaljone i većinu adventus aureusa moderni istraživači pripisuju rimskoj kovnici.

Slike na tablama

- 1 Münz Zentrum Rheinland 88 (1997), No. 935, 4.55 g, RIC 629, Alf 5/66, V em
- 2 CNG 350 (2015), No. 569, 3.43 g, 22 mm, 6h, RIC 624var, Alf 6/3var, II em
- 3 Ancient coin forum 2016/5/16 topic 111444, 3.44 g, 22 mm, 5h, RIC 624, Alf 4/1, II em
- 4 Jacquier 45 (2018), No. 1541, coll. Gysen, 3.12 g, RIC 631, Alf 7/1, II em
- 5 Jacquier 45 (2018), No. 1555, coll. Gysen, 4.18 g, after RIC 631-, Alf-, IV em
- 6 d'Antan 21 (2017), No. 494, 4.46 g, 22 mm, RIC 632, Alf 9/13, II em
- 7 coll. Mazzini No. 56, 3.51 g, RIC 632, Alf 9/27, II em
- 8 Jacquier 39 (2014), No. 624 = Roma 3 (2012), No. 535, 4.12 g, 22 mm, 11h, RIC 626, Alf 5/46, V em
- 9 BM R.2425, 4.01 g, 22 mm, RIC 634, Alf 9/34, III em
- 10 Jacquier 45 (2018) No. 1538, coll. Gysen, 3.38 g, after RIC 634-, Alf 9/6var, II em
- 11 NAC 135 (2022), No. 363, 5.93 g - NAC 46 (2008), No. 688 - NAC 106 (2018), 1030
- 12 BnF, MMA, coll. Beistegui No. 233
- 13 BM 1861,1105.4, 6.43 g, 6h, RIC 590
- 14 NAC 84 (2015), No. 1146. 6.79 g, RIC 590d - Bourgey (1957), No. 359 coll. Castro Maya - LHS 97 (2006), No. 76
- 15 Künker 168 (2010), No. 7848, 5.98 g, RIC 590d
- 16 BM 1867,0101.854. 4.92 g, 11h, RIC 583, coll. de Blacas
- 17 Savoca 22 (2018), No. 535, 3.84 g, 22 mm, RIC 643, Alf 17/21var, VII em
- 18 eBay 2010 6 17 280520037846, 3.7 g, RIC 810, Alf 96/247var, IV em

³¹ *Sylviane Estiot*, Probus et l'or du triomphe à Rome (282 de n. è.): geste impériale, gestes impériaux, Bull. Soc. Fr. Num. 2018, 73(07), 297-304.

³² *Sylviane Estiot*, De l'or pour quels braves? Le type monétaire de la "Traversée de l'empereur" et la logistique fluviale et maritime des campagnes militaires impériales. in De l'or pour les braves! Soldes, armées et circulation monétaire dans le monde romain, Scripta Antiqua 2014, 69, 243-280.

³³ *Jocelyn M. C. Toynee*, Roman Medallions, ANS Numismatic Studies, No. 5, American Numismatic Society, New York, 1944.

Tabla 1.

Tabla 2.

7

8

9

10

11

12

Tabla 3.

13

14

15

16

17

18